

Dr Stanisław Czerpak (1928–2021).

Wspomnienie

Informacje o autorze: historyk, emerytowany zastępca dyrektora ds. naukowych Muzeum Krakowa, <https://orcid.org/0000-0002-0036-8986>

Information about the author: historian, retired Deputy Scientific Director of the Museum of Kraków, <https://orcid.org/0000-0002-0036-8986>

Ze smutkiem przyjęliśmy wiadomość o śmierci naszego wieloletniego dyrektora (1964–1973) dr. Stanisława Czerpaka. Na zawsze pozostanie w naszej pamięci jako przełożony wymagający, sprawiedliwy, posiadający wizję muzeum wielkiego, godnego Krakowa. Był krakowianinem z wyboru, kochał nasze miasto i starał się mu służyć na miarę sił i możliwości. Był człowiekiem niezwykle aktywnym zarówno w pracy zawodowej, jak i na wielu polach działalności społecznej.

Urodził się 9 grudnia 1928 roku we wsi Witkowiec w powiecie tarnobrzskim, dziś przynależącej do powiatu radomyślańskiego nad Sanem. Ziomkowie, dumni z jego osiągnięć, wpisali go na listę „Krajan znanych w regionie, w kraju i zagranicą”¹.

Rodzicami jego byli Józef i Weronika Czerpakowie. Dzieciństwo i pierwsze lata jego młodości przypadły na czas wojny i okupacji. Do 1939 roku uczęszczał do szkoły elementarnej w rodzinnej wsi, dalszą naukę kontynuował na tajnych kompletach, uzyskując świadectwo ukończenia szkoły podstawowej. Dorywczo pracował w warsztatach ślusarskim i kowalskim, co w przyszłości okazało się przydatne w uzyskaniu pierwszego zatrudnienia po zakończeniu wojny.

Nie widząc szans na lepsze życie w biednej wsi galicyjskiej, z wiarą w lepsze jutro podjął decyzję o przyłączeniu się do rzesz osadników mających tę samą nadzieję, często wysiedleńców z ziem, jak wtedy mówiono – zabranych, aby budować zasobną Polskę na ziemiach świeżo odzyskanych. Idziemy „Nad Odrę i Nysę Łużycką po ziemie ojców i dobrobyt”, „Ziemie Zachodnie to siła i dobrobyt Polski” – wołały plakaty z murów i płotów miast, miasteczek i wsi całej Polski. Szybko rosła legenda polskiego Dzikiego Zachodu, gdzie na osadników, ale i szabrowników miało czekać

poniemieckie eldorado. Jedni w pocie czoła pracowali, aby przywrócić do życia spaloną, opuszczoną ziemię, inni chcieli szybko się wzbogacić, wywożąc jej skarby do swoich sadyb. Romanizm pionierskiego życia przyciągnął 17-letniego Stanisława Czerpaka. Już w 1946 roku był w Bogatyni, podejmując pracę w Fa-

bryce Wyróbów Błaszanych jako robotnik. Po roku (1947) przeniósł się do Wrocławia, gdzie został zatrudniony jako robotnik w Warsztatach Naprawczych Dyrekcji Lasów Państwowych we Wrocławiu (1948). W tym roku rozpoczął działalność społeczną jako aktywista organizacji młodzieżowej – Związku Młodzieży Polskiej (1948–1953). Straty wojenne powstałe w wyniku eksterminacyjnej polityki niemieckiego okupanta sprawiły, że obok innych braków dotkliwe niedobory występowały wśród ludzi posiadających wyższe wykształcenie. Nie wszystkie problemy dało się załatwić, stosując metodę „nie matura, lecz chęć szczerą zrobi z ciebie oficera”. Nowa władza rozpoczęła więc w trybie przyspieszonym kształcenie nowych, a zarazem sobie oddanych kadr, nie miała bowiem zaufania do starej inteligencji.

Tu losy jednostki zbiegły się z nurtem historii. Obrotność, inteligencja, ambicja, chęć uzyskania wyższego statusu społecznego przez dalsze kształcenie sprawiły, że Stanisław Czerpak z radością przyjął propozycję podjęcia nauki we wrocławskim Uniwersyteckim Studium Przygotowawczym do studiów wyższych. Lata 1948–1950 spędził na solidnej nauce, której ukończenie z pomyślnym wynikiem dało mu możliwość wyboru uczelni i kierunku

¹ Sołecka strategia wsi Witkowiec, Gmina Radomyśl, 2013.

studiów². Wybrał Uniwersytet Jagielloński i w 1950 roku rozpoczął studia na kierunku historia. W trakcie czteroletnich studiów najwięcej czasu poświęcał najnowszym dziejom Polski ze szczególnym uwzględnieniem historii ruchu robotniczego. Studia ukończył w 1953 roku, uzyskując tytuł magistra historii. Bezpośrednio po skończeniu studiów rozpoczął pracę w świeżo powstałym Muzeum Lenina w Krakowie (1953–1961), w którym nabywał początkowej wiedzy z zakresu muzealnictwa. Zajmował się głównie pracą popularyzatorską. Był autorem wspólnie z Marią Szeligowską popularnych folderów, m.in. *Przewodnika po Muzeum Lenina w Poroninie* (Kraków 1956). W tym czasie (1955) podjął decyzję o wstąpieniu do PZPR. Krok ten otworzył przed nim nowe możliwości. Ocena jego pracy w Muzeum Lenina wypadła bardzo dobrze, co zaowocowało propozycją pracy w Komitecie Wojewódzkim PZPR w Krakowie na stanowisku kierownika Referatu Historii Partii. Kilka lat pracy (1961–1964) w wojewódzkiej centrali partii władzy pozwoliło mu zapoznać się z wieloma osobami z kręgu najważniejszych ludzi ówczesnej krakowskiej elity, poznać mechanizm funkcjonowania władzy. Ważną zmianą w jego życiu było zawarcie związku małżeńskiego (1957). Związek ten okazał się niezwykle trwały, na całe życie, małżeństwo przeżyło razem 64 lata, obchodząc uroczyscie złote, szmaragdowe i diamentowe gody. Z tego związku urodziła się im córka Katarzyna (1962). Kasia była dumą obojga rodziców. Szkołę podstawową i średnią ukończyła w Krakowie. Studia zwieńczone dyplomem odbyła w Akademii Sztuk Pięknych w Pradze w katedrze grafiki warsztatowej i malarstwa w pracowni prof. Čepelaka (1988). Od 1989 roku mieszka w Stanach Zjednoczonych. Uprawia malarstwo, sztukę instalacji oraz grafikę. Kasia Czerpak-Węgliński uczestniczyła w 40 wystawach indywidualnych i zbiorowych w wielu krajach Ameryki, Azji i Europy, w tym również w Krakowie. Obecnie od 1998 roku mieszka w Los Angeles. Rodzice często ją odwiedzali, służąc pomocą w opiece nad ukochaną wnuczką Sofią.

W tym okresie (1961–1964) Stanisław Czerpak oprócz działalności lektorskiej koncentrował się na pracy badawczej, czego owocem były publikacje poświęcone działalności lewicowych organizacji na terenie województwa krakowskiego. Był współautorem i redaktorem m.in. takich opracowań, jak: *Opowiemy wam jak walczyli. Rzecz o działaczach PPR obwodu krakowskiego* (Kraków 1962), *O ludziach i sprawie. Wspomnienia działaczy PPR z Krakowskiego – lata okupacji hitlerowskiej* (Kraków 1964). Tematyka wojny i okupacji niemieckiej przez kilka następnych lat zdominowała

jego prace popularyzatorskie, naukowe, dokumentacyjne. Część z nich zachowała wartość mimo upływu lat, część nosi wyraźne ślady ulegania wymogom ówczesnej polityki historycznej, która opierała się m.in. na zasadzie wyższości lewicowego ruchu oporu nad tym, który był udziałem żołnierzy Armii Krajowej. Największą popularność miały jego publikacje wydane w serii Żółty Tygrys. Była to wysokonakładowa seria wydawnicza Ministerstwa Obrony Narodowej poświęcona historii. Składały się na nią tomiki poręcznego, kieszonkowego formatu, opisujące różnorodne wydarzenia z okresu II wojny światowej, nie zawsze podlane propagandowym sosem. Cieszyły się dużą popularnością wśród młodzieży. W ramach tej serii ukazały się dwa jego współautorstwa wielokrotnie wznawiane tomiki: Stanisław Czerpak, Zdzisław Hardt: *Rozkaz ocalić miasto* (Warszawa 1962) oraz Stanisław Czerpak, Zdzisław Hardt: *W cieniu krematorium* (Warszawa 1969).

1 lutego 1964 roku otrzymał z rąk wiceprzewodniczącego Miejskiej Rady Narodowej dr. Jana Garlickiego akt nominacji na dyrektora Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Obejmując stanowisko po wybitnym, cieszącym się ogromnym autorytetem, znakomitym znawcą dziejów i kultury Krakowa poprzedniku doc. dr. Jerzym Dobrzyckim, stanął przed trudnym zadaniem kontynuacji i wzrostu znaczenia Muzeum Historycznego na mapie kulturalnej Krakowa. Rozrastały się zbiory, przybywało zadań w zakresie tezauryzacyjnym i konserwatorskim, rosło także oczekiwanie na nowe formy upowszechnieniowe, większe, ciekawsze wystawy. Aby móc podołać tym wyzwaniom, należało zwiększyć kadrę pracowniczą oraz bazę lokalową muzeum. Ta prosta prawda oraz przekonanie co do słuszności zasady, że stan bazy decyduje o kształcie nadbudowy, stały u podstaw jego strategii prowadzenia powierzonej jego pieczy instytucji. Zauważył to i docenił autor monografii Muzeum Michał Niezabitowski: „O ile zatem strategia rozwoju Muzeum w wersji Stanisława Czerpaka nie była podlana szczególnie zawieszistą myślą, o tyle jego zapał i konsekwencja budzi uznanie. Proste przekonanie, że nadbudowa wymaga bazy przełożyła się na oczywiste sukcesy w postaci rozpoczętych i zakończonych remontów, potrojenia powierzchni wystawienniczej, nowych przejętych lokalizacji, nowych przyjętych pracowników”³. Największym jego sukcesem na polu powiększania bazy była finalizacja pomysłu poprzednika o pozyskaniu pałacu Pod Krzysztoforą na docelową siedzibę Muzeum. Z pełną realizacją tego pomysłu przyszło się zmagać wszystkim jego następcom, ale to on uczynił pierwszy, najważniejszy krok. Poza Krzysztoforami pozyskał dla Muzeum Wieżę Ratuszową, gdzie obok ekspozycji pamiątek władz miejskich urządzono ciesząc się dużą popularnością wśród turystów krajowych i zagranicznych punkt widokowy. Brak sal na wystawy zmienne udało się częściowo zaspokoić przez uzyskanie dla Muzeum dawnego refektarza Franciszkanów, co było jego zasługą. Przeprowadzono remonty generalne użytkowanych budynków: Domu pod Krzyżem przy ulicy Szpitalnej 21 i Starej Synagogi przy ulicy Szerokiej 24 oraz remont częściowy w kamienicy Klemensa Bąkowskiego, zwanej też Krauzowską, przy ulicy św. Jana 12.

² Grzybowski Romuald: *Na studia bez matury czyli o kursach przygotowawczych na wyższe uczelnie (1945–1956)*. „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2003, t. 42, s. 183–199.

³ Niezabitowski Michał: „Muzeum Historyczne Miasta Krakowa w latach 1945–1996”. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem dr. hab. prof. UP im. KEN Łukasza Sroki. Kraków 2019, s. 255. Dostępna w internecie: https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/6239/Micha%C5%82%20Niezabitowski-praca_doktorska.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Przeprowadzono również remont adaptacyjny w salach parteru i pierwszego piętra Krzysztoforów. W wyremontowanych obiektach zorganizowano wystawy stałe: *Dzieje i kultura Żydów w Starej Synagodze*, *Dzieje krakowskiego teatru* w Domu pod Krzyżem. Ta druga miała pionierski charakter jako pierwsze w Polsce muzeum teatralne. Zmodernizowano też wystawę główną Muzeum *Z dziejów i kultury Krakowa*, pomieszczoną w kamienicy Krauzowskiej. Mimo przejścia przez Muzeum pomieszczeń introligatorni Roberta Jahody nie udało się zorganizować w tej oficynie zaplanowanego oddziału poświęconego dziejom drukarstwa. To jedna z nielicznych spraw, których dyrektor Czerpak nie zdołał doprowadzić do pozytywnego końca.

Pochłonięty sprawami organizacyjnymi i administracyjnymi nie zaniedbywał pracy dokumentacyjno-badawczej. Tutaj do największych jego osiągnięć należy współautorstwo (z Tadeuszem Wrońskim) pracy poświęconej historii siedziby krakowskiego Gestapo, zatytułowanej *Pomorska 2*. Opracowanie to miało dwa wydania. Pierwsze ukazało się nakładem Muzeum (Kraków 1972) drugie – Wydawnictwa Literackiego (Kraków 1974). Ważne było też opracowanie na zlecenie Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce przewodnika *Upamiętnione miejsca walk i męczeństwa w Krakowie i województwie krakowskim 1939–1945* (Kraków 1972), również w tandemie z Tadeuszem Wrońskim.

Niebagatelną rangę i często pionierski charakter miały przygotowane pod jego kierownictwem wystawy. Nie sposób wymienić tu wszystkich tytułów, dla przypomnienia podam tylko te najbardziej charakterystyczne dla jego programu wystawienniczego. Jako pierwsze przypomnę wystawy o charakterze historycznym i rocznicowym: *Oswobodzenie Krakowa 31 X 1918*, *Kraków wobec powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku*, *Kryptonim Żegota*, *600-lecie Kleparza*, *Tadeusz Kościuszko w 175. rocznicę Insurekcji*, *W stulecie urodzin Stanisława Wyspiańskiego 1869–1969*. Drugi typ ekspozycji to wystawy o charakterze artystycznym, prezentujące głównie malarzy i rysowników Krakowa. Tu przykładowo przypomnę niektóre z nich: *Kraków w rysunkach Leona Getza*, *Kraków w rysunkach Bronisława Schönborna*, *Kraków w malarstwie Franciszka Turka*, *Stanisław Tondos – malarz Krakowa*, *Stanisław Fabijański – malarz Krakowa*, *Rodzina Kossaków*. Wreszcie ostatnią kategorią były ekspozycje stanowiące serwitut względem wymogów władz uznających Muzeum za ważną instytucję frontu ideologicznego oddziaływania na społeczeństwo. Oto tytuły niektórych z nich: *Wyzwolenie Krakowa 18 stycznia 1945 r.*, *Kraków w oczach Lenina*, *Moskwa – serce Kraju Rad*, *Polsko-radzieckie braterstwo broni*, *Przyjaźń rodziła się w walce*. Oczywiście największe natężenie realizacji tych wystaw wiąże się z latami stalinowskimi, choć również czas dyktury Stanisława Czerpaka nie był od tej tendencji wolny, jednak zmniejszyło się jej nasilenie. Trudno dziś rozsądzić, co było tego przyczyną, czy osobiste poglądy dyrektora, czy znamię nowej epoki zwanej październikową odwilżą, czasem małej stabilizacji. Osobne miejsce pośród wystaw zajmują pokonkursowe ekspozycje szopek krakowskich. Szopki, popularne w kraju, pierwszy

krok do kariery światowej zrobiły za jego dyktury. Po raz pierwszy zaprezentowane zostały za granicą w Madrycie w czasie odbywającego się tam VI Międzynarodowego Kongresu Twórców Szopek (grudzień 1969 roku). Od tej pory pokazywane były w prawie wszystkich krajach kręgu kultury chrześcijańskiej.

Nie ma należyte prowadzonego muzeum bez stałej troski o wzbogacanie jego kolekcji. Polityka pozyskiwania nowych artefaktów pozostała za dyktury Stanisława Czerpaka niezmieniona. Od samego początku wykształciły się pewne kierunki działań kolekcjonerskich, z których większość aktualna jest również dzisiaj. Głównym zadaniem jest przede wszystkim gromadzenie obiektów związanych z działalnością rozmaitych instytucji miejskich, ludzi znaczących dla historii miasta oraz różnorodnych przedmiotów kultury materialnej i niematerialnej świadczących o poziomie produkcji i warunkach życia mieszczan. Tak więc dalej w kręgu zainteresowań kolekcjonerskich pozostała ikonografia Krakowa, utrwalona w różnych technikach, jak malarstwo, grafika, fotografie, wyroby cechów i krakowskich zakładów produkcyjnych, także rzemiosła artystycznego, judaika, teatralia, pamiątki drukarstwa, portrety i inne przedstawienia krakowian i wydarzeń odbywających się w mieście. Najważniejszymi obiektami, o które wzbogaciło się Muzeum za dyktury Stanisława Czerpaka, to zbiór szklanych klisz fotograficznych z zakładu rodziny Kriegerów oraz zbiór zegarów z kolekcji kuśnierza krakowskiego Władysława Miodońskiego. Obie te kolekcje należą do najcenniejszych w skali całego muzealnictwa polskiego.

Kierowanie Muzeum, zarówno jego stroną techniczną, jak i merytoryczną, zdawało się szczerze wypełniać czas jego pracy, nie pozostawiając chwil na inne zajęcia. Pasja działania sprawiała jednak, że wykrawał czas na czynne uczestnictwo w pracach społecznych oraz na dalsze podnoszenie kwalifikacji. Angażował się w prace Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, przez kilka lat sprawował funkcję członka zarządu Związkowej Spółdzielni Mieszkaniowej, kilka kadencji był radnym dzielnicy Kraków Podgórze, w latach 1961–1969 członkiem Komisji Kultury Rady Miasta Krakowa, Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce oraz Towarzystwa Wiedzy Powszechnej. Wieleś zadań nie stanęła mu na przeszkodzie w podjęciu decyzji o przystąpieniu do dalszych studiów, które zaowocowały doktoratem. Rozprawę doktorską poprzedził szeregiem artykułów poświęconych historii ziemi tarnobrzelskiej: *Rewolucyjny ruch chłopski na ziemiach północno-zachodniej Galicji w 1918 r.* „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 1967, z. 20, s. 34–63, *Zniszczenia wojenne w widłach Wisły i Sanu w czasie pierwszej wojny światowej*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 1974, z. 50, s. 95–113, *Stosunki społeczno-ekonomiczne i polityczne w północno-zachodniej Galicji w latach poprzedzających wybuch pierwszej wojny światowej*. „Studia Historyczne” 1976, R. 19, z. 3, s. 369–394. Nie zaniedbywał też tematyki krakowskiej, uczestniczył w badaniu genezy i przebiegu tzw. powstania krakowskiego 1923 roku, co zaowocowało publikacją zbiorowego autorstwa: *Rok 1923 w Krakowie. Rozprawy i studia*. Red. Józef Buszko

(Kraków 1978). Kilkuletnie uczestnictwo w pracach seminarium kierowanym przez prof. Józefa Buszkę zakończył obroną 29 września 1972 roku pracy doktorskiej „Chłopska Republika Tarnobrzaska”.

Praca w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, dobrze oceniana przez władze, stała się odskocznią do dalszych awansów. Po wcześniejszym ukończeniu kursu przygotowawczego do służby dyplomatycznej złożył rezygnację z funkcji dyrektora Muzeum 30 listopada 1973 roku. Z dniem 1 grudnia tegoż roku powołany został na stanowisko attaché ds. kultury w ambasadzie polskiej w Pradze. W służbie dyplomatycznej pracował w latach 1973–1988, pokonując kolejne szczeble kariery od stopnia attaché po stanowisko chargé d'affaires ds. kultury. Do jego obowiązków należała promocja polskiej kultury i jej twórców w Czechosłowacji i informacja o ciekawych zjawiskach zachodzących w kulturze tego kraju. Upowszechniał polską literaturę, sztukę oraz muzykę, torując m.in. drogę do scen muzycznych oraz czeskich wytwórni płytowych wielu twórcom, a wśród nich tym najwybitniejszym: Krzysztofowi Pendereckiemu i Mikołajowi Góreckiemu. Organizował tłumaczenia literatury polskiej na język czeski – od prozy Henryka Sienkiewicza i poezji Adama Mickiewicza po sztuki Sławomira Mroźka.

Miesiące spędzone w kraju, w warszawskiej centrali MSZ, wykorzystał na udział w przygotowaniu publikacji poświęconej charakterystyce europejskich państw socjalistycznych: *Stosunki dyplomatyczne Polski 1944–1977 r. – informator*. T. 1. *Europa – państwa socjalistyczne*. Oprac. Stanisław Czerpak, Jan Patryas, współpr. Zdzisław Francik et al. Ministerstwo Spraw Zagranicznych (Warszawa 1979).

Po przejściu na emeryturę najwięcej uwagi poświęcał rodzinie, dzieląc czas na podróże między Krakowem a Stanami Zjednoczonymi, miejscem zamieszkania ukochanej córki i wnuczki. Przez całe życie czuł się blisko związany z wsią. Substytutem pracy na roli była dla niego pielęgnacja działki, z której stanu zagospodarowania był dumny. Chętnie zapraszał znajomych i przyjaciół, aby na łonie przyrody mogli spędzić wolne od miejskiego hałasu chwile. Postarał się też o odnowienie kontaktów z Muzeum. Wysoko ocenił jego obecny stan – powstanie nowych oddziałów, prace remontowe i adaptacyjne prowadzone w Krzysztoforach, jakość i mnogość nowych publikacji. W miarę sił i zdrowia

bywał na wernisażach nowych wystaw. Uczestniczył w corocznych spotkaniach emerytowanych i czynnych pracowników. Pracę w Muzeum uważał za jedną z najlepszych części swojego życia. Tu mimo upływu lat i zmian, jakie zaszły w zespole pracowniczym, czuł się jak w domu.

Zmarł 13 kwietnia 2021 r. W ostatnim słowie pożegnania na cmentarzu Salwatorskim tak wspominała ojca i jego życiowe *credo* córka Katarzyna: „Tatek był człowiekiem niezwykłym, a jego niezwykłość przejawiała się każdego dnia w drobnych gestach. Bardzo chętnie pomagał potrzebującym, udzielał się społecznie i krzywda innym nigdy nie była mu obojętna” i dalej: „często tłumaczył mi, że czyny, a nie płytkie słowa definiują, kim jesteśmy. Pamiętaj, mówił, że wszystko, co uczynisz w życiu, zostawi jakiś ślad. Dlatego miej świadomość tego, co robisz. A on robił dużo!”

Aktywny przez całe życie robił dużo i to zostało dostrzeżone, znalazło wyraz w przyznanych mu wyróżnieniach i odznaczeniach. Stanisław Czerpak uhonorowany był m.in. złotą odznaką Za pracę społeczną dla miasta Krakowa (1966), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1961), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1976), odznaką Zasłużony dla kultury (1967), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1987), złotą odznaką Za umacnianie przyjaźni i współpracy z Czechosłowacją (1987).

W drodze na miejsce ostatniego spoczynku na cmentarzu Salwatorskim w trudnych dniach pandemii towarzyszyła mu najbliższa rodzina i małe grono przyjaciół. Odszedł człowiek wielkich zasług dla Krakowa i dla kultury. Cześć Jego pamięci.

Bibliografia

- Grzybowski Romuald: *Na studia bez matury czyli o kursach przygotowawczych na wyższe uczelnie (1945–1956)*. „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2003, t. 42, s. 183–199
- Niezabitowski Michał: „Muzeum Historyczne Miasta Krakowa w latach 1945–1996”. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem dr. hab. prof. UP im. KEN Łukasza Sroki. Kraków 2019, s. 255. Dostępna w internecie: https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/6239/Micha%C5%82%20Niezabitowski-praca_doktorska.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Sołecka strategia wsi Witkowice, Gmina Radomyśl, 2013